

שחורה אני ונאווה

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמַּלְאָכָה עֲבָדוּ: (שמות יד לא).¹

אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׁכִּילוּ נַפְלְאוֹתַיֶךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רַב חֲסָדֶיךָ וַיִּמְרוּ עַל יָם בַּיָּם סוּף: (תהלים קו ז).²

אמנה ואמונה

"דבר אל בני ישראל ויסעו" - רבי אומר: אמר הקב"ה: כדאי היא האמנה שהאמינו בי ישראל שאקרע להם היס. שלא אמרו למשה: היאך נחזור לאחורינו? שלא לשבור לב טף ונשים שעימהם והלכו אחרי משה. (שמות רבה כא ח).³

שירה בזכות האמנה

ולמה צריך להזכיר קריעת ים סוף "באמת ויציב"? לפי שכיון שקרע להם את היס האמינו בו, שנאמר: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו". ובזכות האמנה זכו לומר שירה ושרתה עליהם שכינה ... לכך צריך אדם לסמוך גאולה לתפילה כשם שהם הסמיכו שירה אחר האמנה והקריעה. וכשם שהם טהרו לבם ואמרו שירה ... כך צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל. (שמות רבה כב ג).⁴

רוח הקודש - שירה, שכר האמנה

"אז ישיר משה ובני ישראל". ר' נחמיה אומר: כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה, כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש. שכן מצינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו אבותינו בה' זכו ושרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה, שנאמר: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", ונאמר: "אז ישיר משה ובני ישראל". וכן את מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה' שנאמר: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה". וכן את מוצא שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמנה, שנאמר: "ויאמן העם". (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ו).⁵

גילוי שכינה

ר' אליעזר אומר: מנין אתה אומר שראתה שפחה על היס מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל? שנאמר: "ביד הנביאים אדמה" (הושע יב יב).⁶ ... משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה ... והיו הכל שואלין אי זהו המלך? מפני שהוא

¹ אמונה גדולה! אמונה בשולח ובשליח. פסוק שאנו אומרים מידי יום ביומו בתפילת השחר.

² לא אמונה ולא אמנה אלא מרי והמריה על ים סוף! ולמה נושעו בני ישראל בכל זאת שם? מסביר הפסוק העוקב שם בתהלים: "ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו". האם ספר תהלים בא לסתור פסוק בתורה? אולי רק ללמדנו שלא הכל היה שם אור, גם צללים היו שם?

³ הדרשן רוצה להדגיש שהאמונה קדמה לקריעת היס - בזכותה נקרע היס. לפיכך הוא דורש את האמנה לא מהפסוקים: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", אלא מפסוק קודם, לפני החציה: "דבר אל בני ישראל ויסעו". בכך הוא הופך את סדר האירועים שבמקרא. קודם האמינו ואח"כ נקרע היס, לא לפי פשוטו של מקרא. והאמונה של "ויאמינו" והשירה (בדרשה הבאה) הם תוצאה של האמונה הראשונה. שרשרת של אמונה, נס קריעת היס, אמונה, שירה ותפילה. או שזה משפט מסכם שמספר מה קרה: מהו "ויאמינו"? - "ויסעו".

⁴ דרשה זו נראית כתואמת יותר את הפשט. נס קריעת היס הוא שגרם לאמונה. אך נראה שמה שחשוב לדרשן איננו הוויכוח העקרוני עם הדרשה הקודמת מה קדם למה, הנס לאמונה או האמונה לנס, אלא הסקת העניין ההלכתי של סמיכת גאולה לתפילה (יש גם מקורות אחרים להלכה זו, ראו רש"י ברכות ד ע"ב). וכיצד אנו נוהגים? אמנה (קריאת שמע "אמת ויציב"), גאולה \ אזכור יציאת מצרים וקריעת היס ותפילה \ שירה. סוף דבר, שתי הדרשות מהללות ומשבחות את בני ישראל על האמנה והאמונה שהפגינו. ואגב כל זאת, הנוסח "אמת ואמונה" נראה מתאים יותר לדרשה זו, אבל הנוסח "אמת ויציב" הוא הקדום יותר ונמצא במקורות תנאיים: משנה ותוספתא מסכת ברכות פרק ב וכן במשנה תמיד פרק ה, בעוד שהנוסח "אמת ואמונה" הוא חידוש של האמוראים (ברכות יב) ומקורו בפסוק בתהלים צב ג: "להגיד בבקר חסדך וּאֲמוֹנָתְךָ בְּלֵילוֹת".

⁵ מדרש זה מדגיש את רוח הקודש ששרתה עליהם שהיא תנאי לשירה. ושוב הוא חוזר לאמנה שבמדרשים הקודמים ולשאלה מה גרם למה. האמנה שבזכותה שורה רוח הקודש התחילה עוד במצרים ב"ויאמן העם" ואולי עוד לפני כן באברהם אבינו. ובהמשך המדרש שם הקשר הוא עוד קדום יותר: "גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם".

⁶ כל הנביאים רואים בדמיונות ובמשלים. רק משה רואה ב"אספקלריא מצוחצחת" (ויקרא רבה א יד). ובים שפחה ראתה כמשה. ראו שני דפים שכתבנו על [מהו שראתה שפחה על היס](#) בפרשה זו.

בשר ודם כמותם. אבל כשנגלה הקב"ה על הים לא הוצרך אחד מהם לשאול אי זהו המלך, אלא כיון שראוהו הכירוהו. פתחו כולך פיהן ואמרו: "זה אלי ואנוהו". (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דשירה פרשה ג.)⁷

מרי והמריה

אמר ר' הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו ... מהו שכתוב: "וימרו על ים בים סוף" - מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים: כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר. (ערכין טו ע"א).⁸

ר' מאיר אומר: כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחילה לים וזה אומר אני יורד תחילה לים ... קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה ... ר' יהודה אומר: כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחילה לים וזה אומר אני יורד תחילה לים ... קפץ נחשון בן עמינדב ... (מכילתא בשלח פרשה ה).⁹

עבודה זרה

"ויסע משה את ישראל מים סוף" ... אמר ר' יהודה בר' אלעאי: לא דיים שעבר עימהם צלמו של מיכה, אלא שהיו מקישים כלפי מעלה דברים, שנאמר "אשר פדית לך ממצרים גויים ואלהיו". (שמות רבה כד א).¹⁰

שחורה אני ונאווה

"שחורה אני ונאווה" - שחורה אני במצרים ונאווה אני במצרים ... שחורה אני בים - "וימרו על ים בים סוף" ונאווה אני בים - "זה אלי ואנוהו" ... שחורה אני בחורב - "יעשו עגל פְּחָרְב וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְמִסְכָּה" (תהלים קו יט)¹¹ ונאווה אני בחורב - "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" ... שחורה אני במדבר - "כמה ימרוהו במדבר" ונאווה אני במדבר בהקמת המשכן ... שחורה אני במרגלים ... ונאווה אני ביהושע וכלב ... שחורה אני בשטים ... ונאווה אני בשטים. (שיר השירים רבה א לה).¹²

במה שאני שחורה – בו אני נאווה

"אז ישיר משה" - זהו שכתוב: "שחורה אני ונאווה בנות ירושלים, כאהלי קדר כיריעות שלמה" (שיר השירים א ה). כנסת ישראל אומרת: שחורה אני במעשי ונאווה אני במעשה אבותי ... מהו "כאהלי קדר"? מה אהלים של

⁷ ובירושלמי מסכת סוטה פרק ה: "רבי יוסי הגלילי אומר: בשעה שהיו אבותינו בים, היה מוטל עולל על ברכה של אמו ותינוק יונק משדי אמו וכיון שראו את השכינה ...אף הן פתחו את פיהן בשירה ובשבח ואמרו זה אלי ואנוהו". עבדים (שפחה) וקטנים זכו למה שלא זכו גדולי הנביאים. אגב, מי היא אותה "שפחה"? שם כולל לבני ישראל שעדיין נחשבו לעבדים? מהערב רב? היו להם כבר עבדים?

⁸ ובאבות דרבי נתן נוסח א פרק לג: "בשעה שעמדו אבותינו על הים אמר להם משה: קומו עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים נקבים נקבים. נטל משה מטהו והכה על הים ונעשה נקבים נקבים. אמר להם משה: קומו עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים נקבים נקבים. נטל משה מטהו והכה על הים ונעשה בקעה. אמר להם משה: קומו עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים גזרים גזרים ... וכך הלאה. נעשה הים חמר, טיט, מדבר, פירורים, סלעים, יבשה וחומה ולא עברו. עד שהוציא להם דבש מסלע! וכבר הקדשנו לנושא זה דף מיוחד בשם **וימרו על ים סוף** בפרשה זו.

⁹ ראו המשך המדרש שם וכן הוא במדרשים אחרים שנחשון נכנס למים עד שהגיעו לחוטמו ובכך "הכריח" את הקב"ה לקרוע את הים. ובתוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ד הלכה יח שנינו: "מפני מה זכה יהודה למלכות? אמרו לו ילמדנו רבינו. אמר להם: מפני שקידש שמו של הקב"ה על הים. כשבאו שבטים ועמדו על הים זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד, קפץ שבטו של יהודה וירד תחילה וקדש שמו של מקום על הים. ועל אותה שעה הוא אומר הושיעני אלים כי באו מים עד נפש טבעתי בין מצולה". נחשון ויהודה נדרשים לשבח, אבל בני ישראל לא. בפרט לשיטת ר' יהודה. גם הנוסח "זה אומר אני ארד וזה אומר אני ארד", נראה שדברו אבל לא עשו. ורק נחשון עשה מעשה. חזרנו לדרישה של אמונה לפני הנס. אמונה שתגרום לנס.

¹⁰ מדרשים רבים נאמרו על פסוק זה משמואל ב ז כג "אשר פדית גויים ואלהיו" הלקוח מתפילת דוד בעת שבישר לו נתן הנביא ששלמה בנו יבנה הבית. ראו מכילתא דרבי ישמעאל בא פרשה יד: "ואומר: מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו (שמואל ב' ו כג). ר' אליעזר אומר: עבודה זרה עברה עם ישראל בים ... ואיזה זה? זה צלמו של מיכה. ר' עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמן פדית. וכן את מוצא בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עמהם". לויכוח אגדי זה יש תוצאה הלכתית מעניינת: האם מי שמוחק את המילה "אלהיו" מהפסוק עובר על לאו וחייב מלקות או לא. לעיון נוסף והרחבה, ראו דברינו **אשר פדית גויים ואלהיו** בפסח וכן **פסל מיכה** בדפים המיוחדים.

¹¹ ראו הפרק שם (כהמשך לפרק קה הקודם) בתיאור מְיָם וכפיות טובתם של עם ישראל בעקבות כל הניסים שנעשו להם ביציאת מצרים. ראו גם תהלים פרק עח על מרי עם ישראל בשנות המדבר.

¹² מדרש זה אולי איננו politically correct ובימינו יאמרו "שחור הוא יפה", אבל הכוונה היא ברורה. בגאולה ממצרים בכלל, קריעת ים סוף בפרט התערבבו אור וצל, אמונה וכפירה, שיר הלל ועבודה זרה. והשאלה היא כמובן: למה? מאיפה לקח המדרש גישה דואלית זו? הכל בגלל הפסוק בתהלים? ופסל מיכה מנלן? מה רוצה כאן המדרש לומר? יש לו אמנם סמך ודווקא מספר תהלים כפי שהערנו לעיל, אבל השאלה יכולה כעת להישאל על שניהם, על ספר תהלים ועל המדרש שמיועדים לקהל הרחב. מה מנסים מחבריהם לומר לקהל השומע את דבריהם? עמעות זוהר העבר והנמכת תפארת 'אבות האומה', היא הקלה או הכבדה על קהל השומעים וההוגים במקרא ובמדרש?

ישמעאלים כעורים מבחוץ ונאים מבפנים, כך הם תלמידי חכמים, אע"פ שהן נראים כעורים בעולם הזה הם מלאים מבפנים, מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות. ... אי מה אהליהם של ישמעאלים אין להם תכבוסת, יכול אף ישראל כן? תלמוד לומר: "כיריעות שלמה" - מה הַשְּׁלֵמָה הזאת מתלכלכת וחוזרת ומתלבנת, כך ישראל אע"פ שהן חוטאים הן שבים בתשובה לפני הקב"ה.¹³

דבר אחר: "שחורה אני ונאווה" - במה שאני שחורה בו אני נאווה. חטאו בחורב, שנאמר: "ובחורב הקצפתם את ה'" ובחורב אמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". בים המרו, שנאמר: "וימרו על ים בים סוף" ובים אמרו שירה, שנאמר: "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת" (שמות רבה כג י).¹⁴

שבת שלום
מחלקי המים

¹³ "שחורה ונאווה" כאן היא ברורה ובכיוון החיובי - מהחטא אל התיקון. ואולי אזכור מוטיב התשובה שמודגש כאן הוא התשובה לשאלתנו בהערה הקודמת. אם יש אורות וצללים בדורנו שלנו, אומר הדרשן לקהל, כך היה מאז ומעולם - כך היה גם אצל אבותינו שזכו לניסים הגדולים. אז אין לנו להתיימש ולהרגיש נחותים. ועל יחס חז"ל לכיעור וליופי האנושיים, במשמעותם הארצית, כולל אזכור תלמידי חכמים מסוימים, ראו דברינו **היופי שבאדם - ברכתו ובלותו** בדפים המיוחדים.

¹⁴ בפסקה הראשונה מנסה המדרש להפריד בין השחור ובין האור: השחור אנחנו האור אבותינו, השחור החיצוניות האור הפנימיות, השחור החטא האור התשובה וכו' - דורות שונים, ראיות שונות, מצבים שונים. באה הפסקה השנייה ואומרת: השחור והאור באים כאחד. באותו רגע, באותו מקום, באותו מצב, באותו מעשה ממש. בבחינת, מקום המשפט שם הרשע, אבל "בהפוך" - תחת הנעצוץ יעלה ברוש. אולי זה הלקח לדורות? אולי זו המשמעות האמיתית של "יציאה מעבדות לחרות", של "אז ישיר" וזה מה שאוסף המדרשים רוצה לומר. אולי.